

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.2:[330.3+332.1]

JEL Classification: E61, F29, H54, H56, O20

DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-5651.24.2022.3>**Богущ Л. Г.**

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ORCID ID: 0000-0001-6196-3781

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи
Національної академії наук України**Bogush Larysa**Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ПРИСКОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE POST-WAR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT' ACCELERATION IN UKRAINE

В статті виявлені проблеми, обґрунтовані перспективи повоєнного прискорення соціально-економічного розвитку України з урахуванням магістральних критеріїв підвищення його збалансованості та резильєнтності задля максимізації ефектів підвищення рівня і якості життєдіяльності населення як основних результатів і стимулів конкурентоспроможності національної економіки, пересічних територіальних громад, виробників і працівників. Досліджені підходи до підвищення резильєнтності вітчизняної економіки, соціуму загалом із використанням: переваг економіко-географічного положення, геополітичного становища України; збережених параметрів конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу робочої сили, а також суспільних інституцій з їх відтворення; виробничого потенціалу ланок регіональної спеціалізації (промислових, агропереробних, соціокультурних), у т. ч. в формуванні, активізації транскордонних систем господарювання, логістики і транзитів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, пріоритети, резильєнтність, конкурентоспроможність, стратегія, державна політика, перспективи України.

The article identifies problems, substantiates prospects for the post-war acceleration of Ukraine's socio-economic development, taking into account the main criteria of increasing its balance and resilience in order to maximize the effects of enhancing the level and quality of life of the population as the main results and incentives of the competitiveness of the national economy, certain territorial communities, producers and workers. The historically formed parameters of economy, living environment and reproduction' quality in Ukraine are characterized by noticeable economic, demographic and ecological disparities, which are significantly increasing due to the armed conflict nowadays. These disparities' mitigating and overcoming will require the centralization of efforts of authorities (both state and local), international donor organizations, regional communities (as well as their self-government bodies). Such strategy involves a radical revision of approaches to priorities, benchmarks and levers of socio-economic development both in the near and distant perspective, taking into account the cross-cutting guidelines of its acceleration, balanced diversification, ensuring the appropriate resilience level. In general, resilient socio-economic system should be characterized by awareness (in particular, normalization) of processes, diversity (variability of functioning mechanisms), self-regulating ability (including due to the use of mechanisms of integration, adaptability and current priorities' actualization) that ensure the potential to resist the challenges' and crises' spectrum through the implementation of certain changes without harming the basic values of socium, its institutions and life spheres. The list of systemic and territorially localized risks that will affect the prospects of post-war revival and acceleration of Ukraine's socio-economic development is outlined by the main threats to social stability, factors of natural and man-made hazards in industrial and household activities. Increasing the resilience of the economy and society as a whole will be ensured through the capitalization of: the advantages of the Ukraine's economic and geographical, as well as geopolitical position; preserved parameters of competitiveness and innovative potential of the workforce, so as social institutions for their reproduction; production potential of regional specialization sectors (industrial, agro-processing, socio-cultural), including in the formation and activation of cross-border systems of business, logistics and transit.

Keywords: socio-economic development, priorities, resilience, competitiveness, strategy, state policy, Ukraine's prospects.

Постановка проблеми. Масштаби військових дій на території України, руйнування, збитки і втрати (прямі, опосередковані), яких вони завдають, поєднуючись з дедалі чіткіше окреслюваними змінами суспільно-політичного курсу та орієнтирів, а також тягарем довоєнних проблем незбалансованого, ресурс-

совитратного господарювання, визначають потребу кардинального перегляду стратегії та пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Надмірна ресурсно-сировинна й напівфабрикатна (із незначним ступенем обробки сировини) експортна орієнтація вітчизняної економіки, що дедалі посилю-

валася в останні майже три десятиріччя, охоплюючи зокрема гірничодобувні ланки, агровиробництво й агропереробку, транзит енергоносіїв, була достатньо прибутковою для пересічного підприємця і державного і регіональних бюджетів, аби не акцентувати увагу на стрімкому скороченні виробництва, руйнуванні його замкнених циклів у машино- і приладобудуванні, легкій, почасти харчовій промисловості. Водночас послаблювалася увага до реалізації стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку та наукоємної диверсифікації економіки, прогнозування і виконання програм їх кадрового забезпечення, мотивації інноваційної активності підприємців, найманих працівників, самозайнятих.

Ситуація збройного конфлікту, наслідки військових дій вже спричинили суттєве руйнування традиційних ланок спеціалізації України, погіршення матеріально-технічного забезпечення спектру видів економічної діяльності в структурі національної економіки, розлад логістичних схем ресурсопостачання і транзиту продукції, втрату вагової частини ринків збуту (як зовнішніх, так і внутрішніх). Відтак період повоєнного відродження супроводжуватиметься не лише діяльністю щодо пом'якшення і нівелювання втрат, завданих військовими діями економіці та спільноті, їх територіальній організації, людському і трудовому потенціалу, але й активними заходами щодо пошуку механізмів активізації господарської та інвестиційної активності, якнайшвидшого підвищення конкурентоспроможності України в колі інших національних і транснаціональних виробників, розширення вітчизняного представництва на ринках збуту товарів і послуг водночас із підвищенням рівня і якості життя населення, що стимулюватиме збереження, відтворення й удосконалення конкурентних параметрів вітчизняного професійно-кваліфікаційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення пріоритетів і механізмів прискорення, підвищення ефективності та результативності господарювання і соціального розвитку загалом складає чи не найбільший сегмент мікро- та макроекономічних досліджень. Серед таких розробок доцільно відмітити:

– обґрунтування підходів, критеріїв, орієнтирів забезпечення сталого розвитку, прийняттого рівня резильєнтності спектру сфер підтримання національної безпеки (Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S., Ledesma J., Rodin J., Southwick F. S., Martini B. L., Charney D. S., Southwick S. M., Божок Є., Пирожков С., Хамітов Н.) [1–7];

– аналіз ретроспективи і поточного періоду формування проблемних аспектів економічної та позаекономічних (в т. ч. екологічної) сфер життєдіяльності (Божок Є., Пирожков С., Хамітов Н., Білинська М. М., Корольчук О. Л., Швіндіна Г. О., Петрушенко Ю. М., Балагуровська І. О., Касперович Ю. В.) [6–11];

– вивчення вітчизняного і світового досвіду реагування на спектр надзвичайних ситуацій і станів, у т. ч. пов'язаних із збройними конфліктами (Корольчук О. Л., Касперович Ю. В., Іванов С. В., Філіпчук В., Окисюк А., Поворозник В., Ярошенко Є., Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю., Гурієв С., Джонсон С., Милованов Т., Рогофф К., Ведер ді Мауро Б.) [9; 11–14];

– окреслення пріоритетів, шляхів, програм диверсифікації та інноваційної модернізації економіки України в цілому та у спектрі її регіонів з різною

спеціалізацією, а також структурою і територіальною організацією господарювання та систем розселення (Білинська М. М., Корольчук О. Л., Швіндіна Г. О., Петрушенко Ю. М., Балагуровська І. О., Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю., Гурієв С., Джонсон С., Милованов Т., Рогофф К., Ведер ді Мауро Б., Холявко Н. І.) [8–10; 14; 15].

Продовження активного періоду військових дій зберігає певну невизначеність їх прямих та опосередкованих ближчих і віддалених наслідків, що залишає дискусійними питання як комплексної оцінки їх впливу на перспективи соціально-економічного розвитку України, так і обґрунтування адекватних санаційних і компенсаційних заходів, систематизованих у різномірних програмах і стратегіях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення проблем і перспектив повоєнного прискорення соціально-економічного розвитку України з урахуванням магістральних критеріїв підвищення його збалансованості та резильєнтності задля максимізації ефектів підвищення рівня і якості життєдіяльності населення як основних результатів і стимулів конкурентоспроможності національної економіки, пересічних територіальних громад, виробників і працівників.

Виклад основного матеріалу. Відштовхуючись від комплексного аналізу та обґрунтування заходів щодо подолання довоєнних системних і територіально локалізованих проблем господарювання та функціонування позаекономічних сфер життєдіяльності, доповнюючи їх механізмами пом'якшення і нівелювання завданих збройним конфліктом збитків і втрат, оцінених якнайповніше і з урахуванням віддалених наслідків, стратегія повоєнного прискорення суспільно-економічного розвитку України має базуватися на магістральних пріоритетах підвищення рівня його резильєнтності та самодостатності (зокрема, на засадах імпортозаміщення, поширення замкнених виробничих циклів, відродження диверсифікованої місцевої промисловості), а також покращення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів (виробників, виробництв, працівників) у макрорегіональному і глобальному масштабах [1–15].

Дослідження методології і практичних підходів резильєнтності у життєдіяльності держав, їх угруповань, макрорегіональних соціумів є продовженням наукових пошуків щодо налагодження довготривалих керованих неруйнівних взаємодій між людською спільнотою планетарного масштабу, її економікою та довкіллям з необхідними параметрами безпеки і якості відтворення кожної із зазначених взаємодіючих сфер, що в 60–80-х рр. ХХ ст. були втілені в парадигмі та концепції сталого розвитку. Тенденції до глобалізації стандартів і практик господарювання та побуту, активно стимульовані розвитком інформаційно-комунікаційних, логістичних, транзитних технологій, транснаціональною корпоратизацією виробництва, в період чергового похвалення геокліматичних змін планетарного масштабу стикнулися із загрозами і викликами в сферах доступності ресурсів (починаючи від базових – питної води, родючих ґрунтів, викопних енергоносіїв, продуктів харчування), а також санітарно-епідеміологічної безпеки.

Такі реалії суттєво посилили попит на обґрунтування підходів до забезпечення резильєнтності (кри-

зостійкості, опірності) спектру аспектів і напрямів життєдіяльності спільнот та держав [1–10; 15], тобто проблематики, яка досі широко вивчалася науками про людину (психологією, психопатологією, психіатрією, медициною клінічною і стресових станів тощо), ергономію в системі «людина – техніка – довкілля», зокрема, складні адаптивні системи (під впливом як природних, так і антропогенних загроз) в екології, ландшафтознавстві, інженерії, урбаністиці, суспільній охороні здоров'я, санітарії та епідеміології.

Найбільш узагальнено резильєнтна соціально-економічна система має характеризуватися усвідомленістю (зокрема, унормованістю) процесів, різноманітністю (варіативністю механізмів функціонування), здатністю до саморегулювання (в т. ч. завдяки задіяню механізмів інтеграції, адаптивності, актуалізації поточних пріоритетів), що забезпечують здатність протистояти спектру викликів і криз за рахунок внесення певних змін без шкоди для основних цінностей соціуму, його інституцій та сфер життєдіяльності [1; 7–10]. Низка методик підвищення резильєнтності національної економіки та її територіальних підсистем пов'язують досягнення відповідних ефектів із стимулюванням інноваційних процесів, циклів, механізмів, підвищенням ефективності функціонування системи професійної освіти [2–4; 6; 9; 15].

Серед основних проблем, що ускладнюють перспективи повоєнного відродження та прискорення соціально-економічного розвитку України, насамперед, слід відмітити: суттєві територіальні господарські, демографічні, екологічні диспропорції; застарілу, недостатньо диверсифіковану структуру економіки; неефективну систему управління, у т. ч. внаслідок послідовного самоусунення держави як інституту, покликаного координувати весь спектр інституцій соціуму, від виконання низки іманентних функцій щодо визначення кількісних і якісних орієнтирів економічного та соціального розвитку; суттєвим уповільненням інноваційного процесу, пов'язаним із недоліками суспільних мотивацій продуктивної креативної діяльності; системні відтворювальні, соціально-трудова, екологічні ризики.

Відтак стратегія підвищення ефективності соціально-економічного розвитку має повною мірою використати: переваги економіко-географічного положення, геополітичного становища нашої держави; збережені параметри конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу кадрового і професійно-кваліфікаційного забезпечення вітчизняної економіки, а також суспільних інституцій його відтворення; виробничий потенціал ланок регіональної спеціалізації (зокрема, соціокультурних), у т. ч. в формуванні, активізації транскордонних систем господарювання, логістики і транзитів [1; 7; 9; 14; 15].

Численні територіальні диспропорції є невід'ємною рисою середовища і якості життєдіяльності людських спільнот, зумовлюючись просторовими відмінностями ресурсного забезпечення, механізмів і результатів організації побуту та господарювання (близьких і віддалених, позитивних, ризикових та загрозливих). В контексті окреслення перспектив повоєнного відродження сукупність територіальних економічних, демографічних, екологічних диспропорцій можна поділити на: такі, що сформувалися і підтримувалися нерівно-

мірним розташуванням ресурсів, особливостями та недоліками господарських практик їх використання, нестабільністю і деградацією процесів природного відтворення (ресурсів; населення, спільнот, систем розселення та ресурсної складової їх економік); такі, що сформувалися і загострилися безпосередньо внаслідок військових дій, а відтак «лікуються» більш – менш тривалими цільовими заходами, плином часу, або переглядом підходів до територіальної організації систем розселення і господарювання.

Серед усталених територіальних економічних диспропорцій, що продовжать позначатися на перспективах повоєнного відродження України, а також визначають ключові орієнтири збалансування її соціально-економічного розвитку, слід відмітити:

– диспропорції в просторовій організації господарювання, пов'язані з особливостями функціонування: старих ресурсодобуваючих і старопромислових регіонів; моноспеціалізованих поселень та господарських підсистем (зокрема, зайнятих у ресурсовидобуванні, інтенсивному сільському господарстві, рекреації); територій, що набули статус депресивних через техногенну дестабілізацію екологічної ситуації; систем розселення і господарювання, задіяних у логістичному, технічному, побутовому обслуговуванні транзиту, транспортних коридорів і хабів;

– диспропорції в накопиченні та освоєнні фінансових результатів господарювання (податків, зборів, відрахувань тощо), що визначають обсяг наповнення місцевих бюджетів, територіальний потенціал відтворення та підвищення якості середовища життєдіяльності, задоволення гарантованих законодавством суспільно необхідних потреб населення;

– диспропорції попиту і пропозиції на регіональних ринках праці (насамперед у регіонах моно- і вузькоспеціалізованих), що стимулюють внутрішньодержавні та транскордонні трудові міграції (включно із негативними наслідками «витоку мізків», скорочення сегменту найбільш високоосвіченої робочої сили), призводять до маргіналізації найменш конкурентоспроможних за освітою, місцем проживання, трудовим досвідом маломобільних верств.

Проблеми повоєнної розбудови України посиляться економічними диспропорціями, генерованими масштабними негативними наслідками збройного протистояння, серед яких:

– незворотна втрата виробничих потужностей (від окремих підприємств до цілих ланок спеціалізації в низці регіонів), вимушене зволікання з відновленням містоутворюючих суб'єктів господарювання і галузей спеціалізації через брак інвестицій;

– звуження, втрата доступу до звичних виробничих ресурсів і логістичних схем, а також внутрішніх і зовнішніх ринків збуту;

– погіршення показників загального і структурного безробіття, в т. ч. спричиненого дестабілізацією, згоранням територіальних господарських підсистем, вимушеною міграцією, зниженням життєвого рівня робочої сили (а відтак – зменшенням витрат на професійне відтворення), фізичним знищенням, декваліфікацією вагової частки працездатного населення.

Поряд із довіклевими особливостями умов життєдіяльності та господарювання, екологічні диспропорції в Україні визначатимуться посиленням негативного

антропогенного і техногенного впливу як у колишніх регіонах ведення бойових дій і на прифронтових територіях, так і в тилкових областях. Зокрема, актуалізуються фактори руйнування критичної інфраструктури, витоку небезпечних речовин, дестабілізації централізованих систем комунального обслуговування крупних систем розселення, зростання викидів у повітря від використання неякісних паливно-мастильних матеріалів, побутового твердого палива.

Коріння спектру проблем застарілої структури економіки України полягає в:

- її спеціалізації, успадкованій після розпаду СРСР;
- формуванні експорту передусім з ланок із швидким оборотом коштів та відносно невеликими затратами на оновлення МТБ (транзиту енергоносіїв, ресурсовидобуваючих або півфабрикатних підприємств, виробничий процес яких передбачає порівняно незначні масштаби обробки сировини без виготовлення продукції роздрібного і дрібнооптового споживчого попиту або комплектуючих для спектру ланок індустрії машино- і приладобудування);

- фрагментарності, непослідовності стратегій і заходів наукоємної модернізації та диверсифікації національної економіки, що проявлялася, зокрема, в: переважній орієнтації ВЕЗ на обслуговування транзиту та інфраструктури транспортних коридорів; відсутності обґрунтованих прогнозів державного і регіонального замовлення на підготовку кадрів для реалізації ближчих і віддалених пріоритетів модернізації та диверсифікації територіальних господарських систем; підтриманні доволі високої облікової ставки державних і комерційних банків поряд із стимулюванням споживчого кредитування, незадекларованого житлового і громадського будівництва; применшенні значущості комплексних цільових наукових і науково-технічних програм; обмеженості регіональних програм стимулювання місцевої промисловості (ланок агропереробки, харчової, легкої промисловості);

- надмірній популяризації підприємництва в сфері дрібнооптової торгівлі та ритейлу, а також способу життя рантє.

Сформований у довоєнний період магістральний суспільний орієнтир на нарощування доходів від транзиту і перепродажів іноземної продукції створює суттєву перешкоду повоєнному відновленню економіки України, оскільки через суттєве підвищення комерційних і страхових ризиків неминуче стикнеться з обмеженням внутрішніх і зовнішніх інвестицій в такі види діяльності.

Значний потенціал повоєнного відродження та прискорення соціально-економічного розвитку України пов'язують з її економіко-географічним положенням та геополітичним становищем, що характеризуються передусім розташуванням на численних перетинах економічно ефективних трансрегіональних, трансконтинентальних і міжконтинентальних шляхів (сухопутних, річкових, морських). Іншою вагомою складовою очікуваних переваг, шансів і бонусів геополітичного становища України є дедалі чіткіше окреслювані перспективи входження до ЄС, НАТО, а також, за посередництва цих авторитетних гравців міжнародного співтовариства, – до інших представницьких зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних об'єднань [14].

Відтак характеристики геополітичного становища України в повоєнному світі безпосередньо визначаються тривалістю і результатами нинішнього збройного протистояння на її території, що окреслять масштаби руйнування і, відповідно, збереження інфраструктури транзитних шляхів, обсяг та можливості залучення інвестицій для їх відновлення, рівень безпеки шляхів сполучення, різноманітних транспортних хабів, портів тощо (включно до витрат на страхування вантажів і пасажирів).

Роль України в поживленні та підвищенні економічної ефективності трансрегіонального, трансконтинентального, міжконтинентального транзиту вантажів (зокрема, енергоносіїв, рудних півфабрикатів, металопрокату, продукції сільського господарства й агропереробки, добрив та іншої продукції хімічної і нафтохімічної промисловості з переліку критичного експорту провідних країн Європи і світу) на початковому етапі повоєнного відродження важко переоцінити. Саме ці переваги економіко-географічного положення і геополітичного становища стимулюватимуть потужний прагматичний інтерес крупних внутрішніх та іноземних інвесторів, міжнародних фінансових донорських організацій. З іншого боку, на державному і міжнародному рівнях відбуватиметься реалізація суспільних та соціально-економічних орієнтирів геополітичної інтеграції України в європейську спільноту, що зосереджуватимуться в площинах підвищення рівня і якості життя, безпеки життєдіяльності, культурно-ідеологічної толерантності до визнаних світових цінностей людського життя і співіснування. Серед іншого, така діяльність охопить взаємодії в загальній і професійній освіті, дозвіллі, рекреації, тобто у сферах, де Україна володіє і, попри наслідки військових дій, збереже вагомий ресурс і потенціал виробництва конкурентоспроможних послуг.

Суттєву частку фінансового забезпечення відповідних стратегій і заходів на початковому етапі створять міжнародні донорські програми економічного відродження України, а також гранти інших країн та провідних міжнародних організацій на відновлення критичної інфраструктури, забезпечення середовища життєдіяльності, сприяння інноваційним стартапам, розвитку і функціонуванню ВЕЗ.

Стратегії та заходи з подолання як об'єктивних, так і генерованих війною економічних та екологічних диспропорцій збережуть передусім регіональний характер. Окрім специфіки та масштабів отриманих воєнних збитків, їх зміст має враховувати найближчі пріоритети, серед яких:

- відновлення безпеки середовища життєдіяльності (розмінування, приведення показників техногенної небезпеки виробництв до гранично допустимих рівнів, підвищення економічної ефективності централізованих і децентралізованих практик комунального обслуговування забудови);

- швидке нарощування ВВП і ВРП, доходів державного і місцевих бюджетів завдяки сприянню розвитку виробництв і ланок, найбільш конкурентоспроможних на зовнішніх ринках;

- диверсифікація територіальних сфер зайнятості та ринків праці, зважаючи на освітні та професійно-кваліфікаційні характеристики місцевого населення, а також орієнтири інноваційної модернізації вітчизняної економіки.

Пом'якшенню і подоланню територіальних економічних та, почасти, демографічних й екологічних диспропорцій суттєво посприяють міжнародні донорські програми активізації місцевих ініціатив у сферах підвищення якості середовища життєдіяльності, безпеки праці, підприємництва, розвитку довкілля зберігаючої енергоефективної електрогенерації та комунальної інфраструктури.

Що стосується оновлення структури економіки, то на часі – затвердження стратегії інноваційної модернізації та диверсифікації економіки України, узгодженої із спектром програм залучення донорської допомоги та іноземних інвестицій в підвищення резильєнтності вітчизняного господарства, приватизацію і корпоратизацію підприємств та їх територіальних підсистем, переорієнтацію ринків матеріального постачання виробництв та ринків збуту їх продукції.

Вагомим компонентом модернізації структури економіки України є визначення пріоритетів з урахуванням досвіду просування вітчизняних інноваційних стартапів у міжнародних конкурсах. Зокрема, як засвідчив конкурс Slush 2022 (міжнародний стартап-захід, який з 2008 р. проводиться у Гельсінкі, Фінляндія) [16], найбільш затребуваним в світі нині є розвиток підприємств з: переробки вторинної сировини та різноманітних біологічних відходів, у т. ч. з метою виготовлення заміників полістиролу, поліетилену тощо; випуску приладів для облаштування ергономічного побуту в поселеннях, житловій і громадській забудові (контролерів, програмного забезпечення, мобільних додатків для «розумного дому», «розумного офісу», лікарень, будинків престарілих, середовища, дружнього для людей з особливими потребами); впровадження технологій зворотного зв'язку: бізнесів та клієнтів; управління компаній, їх постачальників, структурних підрозділів і мережевих підприємств; розробки сертифікованого і безкоштовного програмного забезпечення для платіжних інструментів і послуг, просування малого бізнесу в Internet та соціальних мережах, підтримки пасажирського транспорту.

Отже, основою повоєнного відродження України, покликаною відновити гідну якість життєдіяльності, підвищити стандарти і рівень життя, забезпечити конкурентоспроможність національного виробника на внутрішньому і зовнішніх ринках, посилити економічну безпеку країни, є модернізація господарського комплексу і ринку праці в їх загальнодержавному і територіальних вимірах. Повоєнне прискорення соціально-економічного розвитку України зумовить зростання потреб у кваліфікованих кадрах, передусім робітничих, брак яких в окремих ланках і територіальних господарських системах гостро відчувався і в довоєнний період. Водночас громадянське суспільство актуалізує низку запитів щодо досягнення гідного рівня оплати праці та пенсійного забезпечення, контролю за реалізацією відповідних соціально-трудова гарантій.

Серед основних цілей повоєнного розвитку національної економіки та її територіальних підсистем слід відмітити:

- відновлення гарантованого рівня безпеки систем розселення, середовища трудової і позатрудової життєдіяльності;
- диверсифікацію територіальних господарських систем, сфер зайнятості, підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у контексті нагальних і стратегічних потреб нарощування вітчизняного виробництва товарів і послуг, збалансування його спеціалізації і територіальної організації (насамперед, у відповідності з поточним станом і перспективами модернізації виробничої і технологічної бази, реаліями доступності сировини й витратних матеріалів, схем їх транспорту та логістики, а також внутрішніх і зовнішніх ринків збуту готової продукції);

– розширення присутності вітчизняної продукції (товарів, послуг – від продукції агровиробництва й агропереробки, корисних копалин і продуктів їх переробки, електроенергії до послуг вантажного і пасажирського транспорту, рекреації, дозвілля, вищої і професійної освіти) на зовнішніх ринках, у т. ч. шляхом лобювання інтересів національного виробника, стимулювання іноземних інвесторів, входження до транскордонних схем їх виробництва і реалізації;

- підвищення рівня оплати праці та соціального захисту зайнятих, безробітних і членів їх сімей у відповідності із стандартами країн ЄС.

Досягнення зазначених цілей ґрунтується на:

- сприянні прискореному розвитку як ланок спеціалізації економіки України, так і місцевої промисловості та сфери послуг, у т. ч. в рамках цільових заходів їх диверсифікації, технологічної модернізації, оптимізації логістичних схем матеріального постачання, кадрового забезпечення, збуту продукції;

– задоволенні потреб економіки в кадрах для: відновлення безпеки та прийнятної якості середовища життєдіяльності (розмінування, розбудови критичної інфраструктури – об'єктів та мереж електро- і теплогенерації, водопостачання, транспортних комунікацій вантажного і пасажирського транспорту, їх логістики тощо); поживлення розвитку ланок спеціалізації країни та збереження експортоорієнтованих виробництв (від видобуваючих до приладо- й машинобудування, від агропереробних до рекреаційних); забезпечення фахівцями та допоміжним персоналом регіональних систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, місцевих будівельних і харчових підприємств;

- нарощуванні обсягів підготовки кадрів, необхідних для реалізації стратегії модернізації економіки України (зокрема, в напрямках розширення її наукоємної, агровиробничої та агропереробної, гірничопереробної, металургійної, машино- і приладобудівної спеціалізації), залучення відповідних транснаціональних інвесторів і виробництв;

– сприянні у формуванні транскордонних регіонів виробничої кооперації, заснуванні в Україні регіональних та місцевих закладів освіти з підготовки необхідних кадрів;

- стимулюванні трудової мобільності та підприємницької ініціативи економічно активного населення в рамках загальнодержавних, місцевих програм, відповідних заходів крупних суб'єктів господарювання різних форм власності;

– реалізації стратегії соціального захисту громадян працездатного віку, що втратили роботу, доходи, здоров'я внаслідок військових дій, у т. ч. шляхом виплати компенсацій, сприяння підвищенню їх кваліфікації та працевлаштуванню, підприємницькій активності, залученню (за потреби) до програм житлового забезпечення;

– гарантуванні суспільно прийняттого (в контексті задоволення життєво необхідних і базових соціальних потреб) рівня оплати й безпеки праці, запровадженні ефективного контролю за дотриманням цих гарантій.

Висновки. Висвітлені проблеми життєдіяльності України у довоєнний період та у поточну фазу активізації збройного протистояння на її території визначають орієнтири та стратегію повоєнного прискорення вітчизняного соціально-економічного розвитку в напрямках підвищення його збалансованості та резильєнтності, максимізації ефектів від підвищення рівня і якості життєдіяльності населення як основних стимулів конкурентоспроможності національної економіки, пересічних територіальних громад, виробників і працівників.

Застосування методології удосконалення механізмів і параметрів резильєнтності спектру сфер господарювання і життєдіяльності в Україні дозволить задіяти базові принципи сталості складної соціально-економічної системи, її координованої високоадаптаційної самопідтримки в умовах реальних та потенційних надзвичайних станів і ситуацій (їх певних природних та антропогенних стресових факторів), що потребують реалізації довготривалих стратегій та програм інтервенцій щодо мінімізації і нівелювання наслідків з урахуванням наявних внутрішніх ресурсів, а також ключових орієнтирів соціальної стабільності, відтворення якості життя населення, його окремих територіальних спільнот.

Подолання територіальних економічних, демографічних та екологічних диспропорцій, негативів, пов'язаних із застарілою, недостатньо диверсифікованою структурою економіки України, перепон на шляху реалізації заходів щодо її модернізації потребує удосконалення ієрархічної структури управління господарськими і соціальними процесами. За період існування незалежної України держава як інститут, покликаний координувати весь спектр інституцій і механізмів соціуму, значно віддалилася від виконання низки іманентних функцій щодо визначення та реалізації кількісних і якісних орієнтирів економічного, соціального, інноваційного розвитку.

Реалізація потужних переваг економіко-географічного положення та геополітичного становища України у ближчій і віддаленій перспективі потребує впровадження збалансованої стратегії диверсифікації та інноваційної модернізації економіки, а також мультикультуралізму як невід'ємної складової національної соціокультурної політики. У ближчій перспективі Україна має значний потенціал у відновленні та нарощуванні внутрішньодержавних й транзитних вантажів і пасажиропотоків, обсягів виробництва і реалізації товарів і послуг, задіяних в їх обслуговуванні. З часом це слугуватиме дедалі вагомішим стимулом диверсифікації економічного зростання, стабілізації та поліпшення соціальної ситуації, підвищення рівня життя і громадянської злагоди в окремих територіальних громадах і регіонах.

Література:

1. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S. Conceptualising and measuring economic resilience. *Pacific Islands Regional Integration and Governance*. 2005. P. 26–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/335930167_Conceptualising_and_measuring_economic_resilience (дата звернення: 28.12.2022). DOI: <https://doi.org/10.22459/PIRIG.11.2005.03>.
2. Ledesma J. Conceptual frameworks and research models on resilience in leadership. *SAGE Open*. 2014. Vol. 4 (3). DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244014545464>. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244014545464> (дата звернення: 28.12.2022).
3. Rodin J. The resilience dividend: being strong in a world where things go wrong. London: Profile Books, 2014. DOI: <https://doi.org/10.48558/j3qz-5m03>. URL: https://ssir.org/books/excerpts/entry/the_resilience_dividend# (дата звернення: 28.12.2022).
4. Southwick F. S., Martini B. L., Charney D. S., Southwick S. M. Leadership and resilience. *Leadership today* / J. Marques, S. Dhiman (ed.). Springer, 2017, pp. 315–333. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-31036-7_18. URL: https://ideas.repec.org/h/spr/sptchp/978-3-319-31036-7_18. (дата звернення: 28.12.2022).
5. Leki R. S. Growing global resilience leadership: working with diplomats. *Advances in global leadership*. 2019. Vol. 12. P. 191–205. DOI: <https://doi.org/10.1108/s1535-12032019000012011>. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/S1535-12032019000012011/full/html> (дата звернення: 28.12.2022).
6. The Rockefeller Foundation. City resilience framework. The Rockefeller Foundation, Arup, 2014. 21 p. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/wp-content/uploads/City-Resilience-Framework-2015.pdf> (дата звернення: 28.12.2022).
7. Божок Є., Пирожков С., Хамітов Н. Резильєнтність: стратегія виживання в умовах гібридних загроз. *Українформ*. 15.06.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3265105-rezilentnist-strategia-vizivanna-v-umovah-gibridnih-zagroz.html> (дата звернення: 28.12.2022).
8. Белинская М. Н., Корольчук О. Л. Роль национальной резильєнтности в формировании эффективного публичного управления. *Годишник на департамент "Администрация и управление"*. 2018. Т. 3. С. 24–45.
9. Корольчук О. Безпекові аспекти соціогуманітарної й економічної стабільності у формуванні національної резильєнтності в Україні. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 114–118. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.17>.
10. Shvindina H., Petrusenko Y., Balahurovska I. Resilient management as an effective management tool for transformational changes in society. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм"*. 2022. № 15. С. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-06>.
11. Касперович Ю. В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ: Фенікс, 2019. 128 с.
12. Иванов С. В. Влияние збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства. *Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький*, 2015. 175 с.
13. Філіпчук В., Оксисюк А., Поворозник В., Ярошенко Є. Моделі і ціна врегулювання конфлікту на Донбасі: міжнародний досвід та українські реалії. МЦПД, 2016. 28 с.
14. Бекер Т., Айхенгрін Б., Гордніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову України. London: Centre for Economic Policy Research Press, 2022. 36 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 28.12.2022).

15. Холявко Н. І. Конкурентоспроможність системи вищої освіти на основі формування її резильєнтності до викликів інформаційної економіки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія "Економіка і управління"*. 2019. Т. 30 (69), № 3. С. 53–58.

16. Як українські стартапи підкорюють світ: Slush 2022. *PaySpace Magazine*. 22.11.2022. URL: <https://psm7.com/uk/business/kak-ukrainskie-startapy-pokoryayut-mir-slush-2022.html> (дата звернення: 28.12.2022).

References:

1. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N., Vella S. (2005). Conceptualising and measuring economic resilience. *Pacific Islands Regional Integration and Governance*, pp. 26–49. DOI: <https://doi.org/10.22459/PIRIG.11.2005.03>. Available at: https://www.researchgate.net/publication/335930167_Conceptualising_and_measuring_economic_resilience (accessed 28 December 2022).

2. Ledesma J. (2014). Conceptual frameworks and research models on resilience in leadership. *SAGE Open*, vol. 4 (3). DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244014545464>. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244014545464> (accessed 28 December 2022).

3. Rodin J. (2014). The resilience dividend: being strong in a world where things go wrong. London: Profile Books. DOI: <https://doi.org/10.48558/j3qz-5m03>. Available at: https://ssir.org/books/excerpts/entry/the_resilience_dividend# (accessed 28 December 2022).

4. Southwick F. S., Martini B. L., Charney D. S., Southwick S. M. (2017). Leadership and resilience. *Leadership today* / J. Marques, S. Dhiman (ed.). Springer, pp. 315–333. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-31036-7_18. Available at: https://ideas.repec.org/h/spr/sptchp/978-3-319-31036-7_18. (accessed 28 December 2022).

5. Leki R. S. (2019). Growing global resilience leadership: working with diplomats. *Advances in global leadership*, vol. 12, pp. 191–205. DOI: <https://doi.org/10.1108/s1535-120320190000012011>. Available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/S1535-120320190000012011/full/html> (accessed 28 December 2022).

6. The Rockefeller Foundation (2014). City resilience framework. The Rockefeller Foundation, Arup. Available at: <https://www.rockefellerfoundation.org/wp-content/uploads/City-Resilience-Framework-2015.pdf> (accessed 28 December 2022).

7. Bozhok Ye., Pyrozhekov S., Khamitov N. (2021). Rezyliantnist: stratehiia vyzhyvannia v umovakh hibrydnykh zahroz [Resilience: a strategy for survival in hybrid threats' conditions]. *Ukrinform* [Ukrinform]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3265105-rezilyentnist-strategia-vizivanna-v-umovah-gibrydnykh-zahroz.html> (accessed 28 December 2022). [in Ukrainian]

8. Belinskaia M. N., Korolchuk O. L. (2018). Rol nacionalnoi rezilyentnosti v formirovanii effektivnogo publichnogo upravleniia [The role of national resilience in public administration reforming.]. *Godishnik na departament "Administratsiia i upravlenie"* [Yearbook of Department "Administration and management"], vol. 3, pp. 24–45. [in Russian]

9. Korolchuk O. (2021). Bezpekovi aspekty sotsiohumanitarnoi y ekonomichnoi stabilnosti u formuvanni natsionalnoi rezyliantnosti v Ukraini [Aspects of social and humanitarian and economic stability in the formation of national resilience in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia* [Law and public administration], no. 2, pp. 114–118. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.17>.

10. Shvindina H., Petrusenko Yu., Balahurovska I. (2022). Resilient management as an effective management tool for transformational changes in society. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm"* [Bulletin of Karazin' Kharkiv National University. Series "International relations. Economy. Regional studies. Tourism"], no. 15, pp. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-06>.

11. Kasperovych Yu. V. (2019). Fiskalna bezpeka derzhavy v umovakh hibrydnoi viiny [Fiscal security of the state in the hybrid war conditions]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]

12. Ivanov S. V. (2015). Vplyv zbroinoho konfliktu (viiny, boiovykh dii) na vartist pidpriemstva [The impact of armed conflict (war, hostilities) on the enterprise value]. Dnipropetrovsk: Publishing house Makovetskyi. [in Ukrainian]

13. Filipchuk V., Ohtysiuk A., Povoroznyk V., Yaroshenko Ye. (2016). Modeli i tsina vrehuliuvannia konfliktu na Donbasi: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski realii [Models and cost of conflict settlement in Donbas: international experience and Ukrainian realities]. International Center for Prospective Studies. [in Ukrainian]

14. Beker T., Aikhenhrin B., Horodnichenko Yu. et al. (2022). Narys pro vidbudovu Ukrainy [Essay on the reconstruction of Ukraine]. London: Centre for Economic Policy Research Press. Available at: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (accessed 28 December 2022). [in Ukrainian]

15. Kholiavko N. I. (2019). Konkurentospromozhnist systemy vyshchoi osvity na osnovi formuvannia yii rezyliantnosti do vyklykiv informatsiinoi ekonomiky [Competitiveness of higher education system on the basis of formation of its resilience to the challenges of the informational economy]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia "Ekonomika i upravlinnia"* [Academic notes of Vernadskyi' Tavri National University. Series "Economics and management"], vol. 30 (69), no. 3, pp. 53–58. [in Ukrainian]

16. PaySpace Magazine (2022). How Ukrainian start-ups are conquering the world: Slush 2022 [Yak ukraïnski startapy pidkoruiut svit: Slush 2022]. *PaySpace Magazine*. Available at: <https://psm7.com/uk/business/kak-ukrainskie-startapy-pokoryayut-mir-slush-2022.html> (accessed 28 December 2022). [in Ukrainian]